УДК 801.8: 821 (=512.19)

Qırımtatar edebiyat erbabı H.S. Ayvazov ve onuñ zamandaşlarınıñ bediy tili

Tair Kirim
(Qırım mühendislik ve pedagoji üniversiteti)

Tarifleme. Maqalede XIX as. soñu ve XX as. başında Qırımda kerçekleşken etnik ve medeniy uyanuv devrinde faaliyet köstergen qırımtatar yazıcılarnıñ eserlerinde ideolojik ve lingvistik özellikleri tahlil etile. Edebiy ve sanat eserleriniñ lingvistik, tarihiy ve teñeştirme incelemesi sayesinde, milliy metinleriniñ ayrı hususiyetleri ortağa qoyula. Milletniñ şuurunda olğan «Türk», «Tatar» qavramlarınıñ semantik nüvesi ögrenile. Esaslı olaraq, İ. Gaspralınıñ taqipçileri olğan Hasan Ayvazov, Nüman Chelebicihan, Cafer Seydahmet, Cemil Kermençikli, Hasan Çergeyev, Habibullah Odabaş, Ümer Arbatlı kibi klassik yazıcılarnıñ tili Türkiye türkçesinden pek farqlaşqanını tasdıqlağan tezisleri ortağa çıqarıla. Bunuñ isbatını II Dünya Cenkten evvel Qırımda çıqqan tarihiy neşirlerden ve şahen qırımtatar liberal gazetasınıñ ilk muharriri H. Ayvazovın maqalelerinden de ögrenebilemiz.

Anahtar kelimeler: kirim, türk, milli, metin, şuur.

Bugün zaman menşurından keçip, yañı siyasiy renklerge boyanğan ve ğayrıdan ögrenilmesini talap etken *milliy til, şuur meseleleri* özüni çeşitli sahalarda aydınlatıp, qırımtatar halqınıñ öz toprağına, variyetine mensüpligini tasdıqlamaq ihtiyacı sayesinde ğayriy medeniyetler dairesinde degil, kendi mühitinde bile çezilmek üzerindedir. Til ve halq ayrılmaz bir parça olmaqnen beraber içtimaiy kütleler bölünmeleriniñ sebepçisi olabile. Bu yerde ğayeviy prensiplerniñ sağlamlığını *etnonim, endoetnonim, ekzoetnonim, etnikonim* kibi noqtalarnıñ biribirine uyğun yoqsa zıt kelgenini añlamaq (añlatmaq) içün kelecekte özüni hür devlet sahibi olaraq tasavvur etken milletniñ haqiqiy adı, tili ve hatta yazısınıñ doğrusını araştırmaq kerekligini tanıymız. Diger çalışmalarımızda XIX as. soñu ve XX as. başı arasında şekillengen yañı milliy edebiyatnıñ çizgilerinden lingvosemantik qaramaqarşılığını qayd ettik. Faqat, o devir qırımtatar yazıcılarınıñ resmiy til esasındaki tartışmalarnıñ mahiyetini açıqlamaq içün nice vesiqalı menbaalarnı misalge ketirsek bile, şimdi bularnı dayanıqlı bir delil kibi saymaq ertedir [22; 27; 30]. Çünki edebiy-tenqidiy «qazuvlarımıznıñ» terenleşmesinen hep meraqlı kerçeklerini rastketiremiz. Bu vesile, İsmail Gasprinskiyniñ teşebbüsile Qırımda gazetacılıq añanesiniñ vucutqa kelmesinen birlikte halqnıñ *etnik adı, tili,*

elifbesi yanında «millet», «qavm», «ırq», «şuub» kibi meseleler müsülman matbuatında ayrı bir yer alğanınına diqqat çekmeli. Velhasıl, mevzuniñ mürekkepligi II. Cihan Muharebesi ve evvel nefis sanatınıñ inkişafına hisse qoşqan qırımtatar yazıcılarnıñ tili Qırım yahut Türkiye türkçesimi kibi suallerniñ halâ ögrenilmegeninden ibarettir. Misal içün bu mevzu ile oğraşqan araştırıcılarnıñ (V. Radlov, A. Samoyloviç, A. Krımskiy, B. Çobanzade, H. Ayvazov, Ü. İpçi, H. Odabaş, H. Giraybay, T. Boyaciyev, N. Şeyhzade ve ilh.) çalışmalarında mezkür mesele umumiyetle ğayeviy, yani türkçülik ve tatarlıq cihetten añıla. Velâkin grammatik, leksik baqımından incelemesiniñ sırası kelgende, yazılı tilniñ mahalliy qırımtatar lehçesinen alâqası olmayıp Osmanlı türkçesiniñ büyük tesirinde bulunğanı haqqında izahatlar berile. Yuqarıda añılğan türkolog Samoyloviçniñ fikrine köre, qırımtatarlarnıñ resmiy tili ya ğarp, cenüp türkçesi yahut İdil-Ural tatarcası ile qarışıp meydanğa kele [3; 8; 10; 12; 15; 36; 38; 40].

Zamanımızğa qadar eski bediy metinlerinen kirilce varyantında tanıştığımızdan ötrü, mezkür meseleler nazariye çerçivesinden asla çıqmaz edi. Bugün ise, qırımtatar ilminde latin hurufatı üzerinde ğayrıdan başlanğan ameliy iş unutılğan lingvistik, semantik meselelериniñ canlanmasına kene meydan berdi. Böyleliknen, Noman Çelebicihan, Hasan Ayvazov, Osman Aqçoqraqlı, Cemil Kermençikli ve daha bir sıra II. Cihan Muharebesinden evvel icat etken qırımtatar edebiyat erbaplarınıñ soñ zamanlarda yañı elifbesinen basılğan eserler temiz İstanbul türkçesidir, diye zan etkenlerniñ sayısı az degil. Bularnıñ arasında qırımtatar milliy yazıcılar da, tetqiqatçılar da bar. Böyleliknen, Qırım lehçelerinde rastkelingen *«g»*li, ya da *yor (yur, yır), mış (muş), iz (uz), up (üp)* dudaqlı (dudaqsız) affiksli sözlerine aldanğanımız kibi, metinlerde imlâ, semantika, milliy ahenk, nutuq teşkili, cümle tizilişi, añaneviy mecaz ve ilh. meselelerni diqqatsız qaldıramız[1]. Bu soy yañlış tüşüncelerimizden dolayı zemaneviy qırımtatar tili grammatikasınıñ menimsemesinde de çoq problemler halâ ögümizge çıqa [41]. Aksi halda, milliy Qırım edebiyatımız, adetlerimiz, tarihimiz, variyetimiz bar ise, halq ögünde çıqışlarda bulunıp, Türkiye türkçesile qırımtatar tiliniñ muqaddesligini israrlıqnen añlatqan I. Qurultay vekillериniñ hararetli nutquları sahte sayılmazmı aceba?.. Ve Hasan Ayvazovnıñ aytqanı kibi:

[1] Misal olaraq, 2003 senesi qırımtatar klassik yazıcısı M. Nuzhetniñ icadına bağışlanıp çıqqan kitabın izahatlar bölüminde tertip eticisiniñ «eskiden edebiy tilimiz olğan osmanlıca» kibi tartışmalı müalâzalarğa rastkelinmek mümkün / M. Nuzhet. Qırımnıñ çöl hayatından: saylama eserler cıyıntığı / hazırlağan N. Seytyağyayev. Simf.: Dolya, 2003. S. 193. − 240 s.

«Bugün qafalarımız, dimağlarımız, yeñi fikirler, yeñi zihniyetler, yeñi tüşüncelerle tolup taştığı halda fikrilerimizi, tüşüncelerimizi, maqsat ve meraqlarımızı añlatacaq, ifade edecek, dinleyenleri qandırabilecek tilimiz de yoqtur demek?..» [6].

Haqiqaten, hatır sorulacaq durumda bulunır ekenmiz, Osmanlı, Türkiye türkçesi diye özgünligimizni qaviyleştirecek eski variyetimizden, tarihimizden, bediy sözümizden vazgeçkenimiz hucur degilmi?!. Söz kelimi, şahsen Ayvazov meseleniñ çezilmesine hisse qoşmaq istegeni kibi, 1926 senesi qırımtatarca «Yeñi dünya» gazetasında böyle yaza:

«Ben arabi ve farsiyniñ müselsel (zıncırlama) terkiplerine qarşı şimdi başı 182, 183, 184'nci nomerolarda degil, bundan 20–25 sene muqaddem isyan etmiştim... Benim iddia ettigim til: ne eski Osmanlı Saray şairleriniñ «tantanadar» tilleri, ne de «şair» Alkedayın: «Sırmalap işlengen başmaqlı kördüm» kibi «davulnıñ tez qaqılmasıday, zurnanıñ çıqıldamasıday...»[2] *hem qulaqlarımızı, hem ruhumızı tahriş eden*[3] *çirkin ve qaba bir tildir. Benim iddia ettigim açıq, sade, zarif, güzel edebiy ve ilmiy bir tildir. Bu til mevcuttır, yaşıyır (!), yaşayacaq, ilerileyecektir. Bunuñ yoluna atılmaq istenilen «dikenler», atanların vucudına kirecektir. Bu güzel til, yoluna emel, zafer demetleri, teraqqi ve yeñilik çiçekleri serpmek durmadan yürüyecek, ilerileyecektir... Buña qarşı qoparılacaq isyanlar, şüphesiz, aqim*[4] *qalmaya mahküm olacaqtır... «Çatırtavlı»nıñ tilile çıqmış «Yeşil ada» ile, bugün Odabaş tilile çıqqan «Oquv işleri» bu davamıza pek sağlam ve qaviy bir til teşkil eter»* [6].

Nümüne olaraq ketirilgen metni üzerinde çoq mualâzalar yapmaq mümkün ama... Bu yerde Ayvazovnıñ icadını tahlil etkende, onuñ yıllar devamında vaaz etken ğayelerniñ sabit, qatiy olmağanı kibi sezile. Bunuñ örnegi purizm, yani til temizligi ideallarına sadıqlıq köstergen Habibullah Odabaş ve onuñ 1918 senesi «Millet» gazetasında basqan «*Mevlüt bayramı*» adlı ertegesinden bir parçası da olabile:

«Başqa türlü yazmaqçün gazetten maña yer bermiyler, sen tatarca yazasıñ, gazetniñ resmiy tili ise türkçedir. Biz saña bir ertegelik yer beremiz, başqa yazılarıñnı qabul etmemiz dep, aytalar. Qateceksiñ, öz memleketimde öz tilimnen yazmağa yol bermegen soñ, men de bütün yazacaq şeylerimni gazetniñ ortasından çekilgen bu qara çizginiñ astında ertege suretinde yazmağa mecbur olam…» [13; 30, s. 18–19].

Böyleliknen, sekiz yıldan soñra Odabaşnıñ muharriligi altında çıqqan «Yeşil ada» ve «Oquv işleri» mecmualarınıñ til funktsionalligi davasında sağlam, qaviy bir til teşkil etkenini bahs etken Hasan

[2] Bu sözleri U. İpçi yoldaşın «İleri»de basılmış «Küreş» nam hikâyesinden alınmıştır.
[3] Tırmalağan. − *T.K.*
[4] Neticesiz. − *T.K.*

Ayvazovnıñ sözleri o zamannıñ içtimaiy-siyasiy iqlimi kibi davalı, ekimanalıdır. Soñkisiniñ fikiretüvler tarihini izleyerek *«Tatar»* ve *«Türk»* mürekkep söz oyunını bir taraftan, ve diger cihetten ise milliy ilim talaplarına riayet etken ortaq bir tilni meydanğa ketirmek haqiqiy arzu üstünligini köremiz. Bu yerde Türkiyeden ayrılmaq degil, qırımtatarlarnıñ qadimiy hurriyetperverlik hissesi birinci planğa sürülğeni kibi, Qırım matbuatınıñ tili de ameliy işke keçirilip kiçirilmegen «Ğarp Türkçesi» projesi sıfatında qala [7; 11; 30, s. 126–716]. Bu lingvistik olayına yararlı izahatnı berecek olsaq, 1931 senesi «Yeñi dünya» gazetasında «V.D.» belgilerinen imzalanıp basılğan *«Edebiy tilimiz haqqında»* maqalesine muracaat etmeli. Müellif, o devir qırımtatar edebiy tilniñ inkişaf yolu başında turğanlarını tasnifile böyle ayıra:

1. Tatarcılıq maqsadı altında çöl şivesiniñ üstünligini ileri sürüp purizmge doğru ketkenleri;

2. Yalı boyu şivesile pantürkizm siyaseti;

3. Rusçulıq ceryanınıñ kenişlenmesine qol tutqanlarıdır [19, s. 228].

İşbu til-lehçe qalabalığı sayesinde Qırım alimi, yazıcısı B. Çobanzadeniñ 1918 senesi Budapeşte bulunıp qalemge alğan *«Tuvğan til»* adlı meşhur manzumesinden bir-eki satırnı da hatırlamamaq mümkün olmaz:

«Bilmiymen Türükmi, Tatarmı adıñ,
Bek yaman tatlısıñ, Tañrıdan tadıñ,
Türük de, Tatar da seniñ sözleriñ,
İkisi − iki çift muñlu közleriñ...» [14, s. 55].

Bu vesile 1917 senesi Qırımda keçirilgen Birinci Qırımtatar Parlamentosınıñ tercümanı Cemil Kermençikliniñ edebiy mirasına muraacaat etip *«Ben bir türküm!», «Tatarım!», «Soñ sözüm!»* şiirlerini de rastketiremiz [23; 24, s. 105–106; 25, 28]. Edipni siyasiy qalabalıq ceryanına tüşüp, kâh türk şairi M.E. Yurdaqulnıñ *«Cenge giderken»* [42] şiirine taqiben *«Türklük»*ni vaaz etken, kâh fırıldaq çevirip *«Tatarlıq»*nı zikretken bir zat sıfatında tanımaq mümkün. Fiilen, qalem ustazınıñ gayeviy felsefesi türkiy halqlarnıñ birleşmesi ve şu sırada qırımtatarlarnıñ qudretli millet kibi bir noqtağa sarılmasından ibarettir. Yani yazıcınıñ lafınen aytsaq, olsun tatar, olsun türk her birisi ırq, qan, can kibi hür ve birdir:

«Ekseriyet türklüge atar can,
Qardaşlılar tatar ve türk birdir qan.
Bugün onuñ ayağında yoq arqan.
Ben bir türküm, türklüge qurbanım,
Meslegimden vazgeçersem üryanım...»

Ya da:

«Kerek degil dilimizi bölmeye,
«Türk» diyerek halqımızı kesmeye.

O, hazırdır bu maqsatta ölmeye,
Ben bir türküm, pek severim bu dili,
Añlar bunu Qırım, Qafqas, Rum ili...» [28].

Misalge ketirilgen manzum eseriniñ serlevhası *«Ben bir türküm»* olsa da, müellif öz haqiqiy ismi yerine *«Qırım»* mahlâsını qullana. Böyleliknen Vatanı − Qırımğa samimiyligini bildire.

Mevzumızını devamlayaraq, Osman-Kemal Hatifniñ I. Qırımtatar Qurultayını Türkiyedeki soydaşlarına tanıtmaq niyetinen bastırğan *«Gök bayrak altında milliy faaliyet»* adlı kitapnı alayıq [33]. Müellif öz çalışmasında qırımtatar medeniyet erbaplarınıñ publitsistik eserlerlerini inceleyerek, nedendir original metinlerde rastkelingen *«Tatar», «Qırımtatar»* sözleri yerine *«Qırımlı», «Qırım müsülmanları», «Türk», «Millet»* kibi terminlerini qullana. Hatifniñ ince felsefesini − Qırımnı elge keçirgen Rusiye siyasetinden, yani «soydaş halqlarını birleştirmek» niyetile İdil-Ural ve Qırım tatarlarını qarıştırmaq planlarından ögrenebilemiz. Bu mürekkepleşken şaraitlerde kimligini saqlamaq içün yañı yollarnı araştırğan qırımtatar halqı, 2014 senesi mart 29'da Bağçasaray şehrinde VI. Qurultayını çağırıp, kün tertibine etnonim meselesini de qoya. Yazıqlar olsun, bu yerde bulunğan mebusın çoğu aytılğan leyhanı qabul etmege hazır degil edi [43]. Bugün, bahs etilgen etnonim ğayesiniñ esas taqipçisi «Qırım» gazetası ve onuñ muharriri B. Mamut olsa, evvelce yarımadada slavyanlar qarşısında az körüngen qırımtatar halqınıñ bir tüske kirmekçün *«türk»* adını almaq teklifte bulunğan Azerbaycan halq cephesiniñ lideri Abülfez Elçibeyni de diqqatsız qaldırmaq mümkün olmaz. Böyleliknen, A. Elçibeyniñ fikrine köre, Qırımda yaşağan ve ileride milleti *«türk»*, dep yazdırmağa tüşüngen azerbaycan, özbek, türkmen, qazah, qırğız ve diger müsülmanlar birleşerek, sayısınen ruslar kibi sözge sahip olmaq ihtimalı bar edi. Bu yolu ile 1990'ncı senelerniñ ilk çeriginde Azerbaycanda çoqluqnı teşkil etken milletniñ adı «türk» olaraq tanılğanı haqqında bellidir [2, s. 134–135].

İşte, türkiy halqlarnıñ içersinde sarsılmaz türkçülük ğayesiniñ tarihini ve Sovyet rejiminiñ tazyıqı altında ezilgen türkçü qırımtatar liderleriniñ talihini köz ögüne ketirerek E. Kırımal, A. Özenbaşlı, A. Hilmiy, M. Qurtiy, N. Seydahmet, E. Grabov, A. Zeni, M. Velicanovnıñ «Azat Qırım»da bastırğan tarihiy mulâzalarına keçmeli. Hususan, Qırımda içtimaiy, siyasiy, kültür faaliyetinen tanılğan Murat Velicanovnıñ *«Yañı imlâmız hususında»* adlı maqalesi diqqatnı celp ete. Müellif, I. Umumqırım til konferentsiyası ve bu yerde qırımtatar latin elifbesi esasqa alınıp, tamır sözlerniñ imlâsı fonetik, affikslerniñ ise morfologik prensip üzerinde tizilmesi haqlı olaraq qabul olunğanı haqqında yaza. Ve soñra Sovyet hükümeti devrinde, yani qırımtatar

grammatikası rus kiril hurufatı qalıbına soqulmasından ötrü peydalanğan zıddiyetliklerni tamamınen böyle tarifley:

«*Rus elifbesi esasına tertip olunğan imlâmızda şekliy printsipke meydan daha ziyade berilgen edi ki, bu imlâ qaideleri mücibi, sozuq seslerdeki dudaqlıq yalñız ekinci hecağa qadar saqlanıla ve qalğan hecalarda sozuqlar dudaqsız şekilde yazıla ediler. «Köylü, yüzükli, sütsüz, ömürsiz, yolcu, oduncı, sütlük, büyüklik» sözlerinde olğanı kibi aynı affiks, bulunğan hecasına köre, hem dudaqlı, hem dudaqsız şekilde yazıla edi. Bundan başqa «töküp, sütnüñ, öldü» sözlerdeki kibi, pek çoq hallarda keçken zaman, hal, hal-fiil ve diger affikslerniñ açıq-aydın dudaqlı telâffuzlarına baqmadan, yazıda (tökip, sütniñ, öldi olaraq) dudaqsız şekilde yazılmaları, oquycılar içün yalñız doğru yazuvnı ögrenüvde degil, hatta doğru oquyabilüvde dahi büyük küçlükler doğurğanı her hocağa belli bir haldır»* [37; 41].

Buña rağmen, oquyıcılar dairesiniñ kenişlenmesi içün kiril, latin ve arap elifbelerini birlikte qullanmağa mecbur olğan «Azat Qırım»nı inceleyerek, sözü keçken imlâ qaramaqarşılıqlarını da rastlamamaq mümkün degil. Ezcümle, o devir milliy neşirlerimizde yapılğan elifbe eksperementleri bugünki çalışmalarımızda da büyük rol oynay. Misal olaraq, 1909'da Qırım müsülmanları arasında az qullanılğan kiril elifbesi esasında basılğan *«Eşit, mevta ne sevleyur»* adlı manzum eserini köz ögüne alayıq [9; 16, s. 158–167; 31]. Qırımnıñ çol şivesine ait «*sevlemek»* fiilinden çıqqan *«sevleyur*[5] sözüni eski qırımtatar arap yazılı metinlerinde *«söylüyor», «söyleyur», «sevliyer»* [1, s. 394; 30, s. 433; 34, s. 1–68] kibi oqup, eserniñ hususiy milliy çizgilerni ğayıp etmek ihtimalı

[5] H. Çergeyevin «Eşit, mevta ne sevleyur» poeması 1909 senesi basılğandan soñra «Millet» gazetasınıñ 1917 senesi 23 haziranda çıqqan nüshada mezkür eserniñ ekinci kere neşirge hazırlanğanı haqqında haber berile. Faqat, bu yerde «Taqdir» adlı ilânda bahs etilgeni kibi, müellifniñ yañı kitabı oquyıcılarğa biz bilgen «Eşit, mevta ne sevleyur» degil, «Eşit, mezar ne söyleyur» serlevhasınen tanıtıla. Bu vesile ilânnıñ mündericesini nümüne olaraq ketiremiz: «Şu nam («Taqdir») altında milliy şairimiz Hasan efendi Çergeyefin manzum bir eseri basılup meydan intişara qonulmıştır. «Taqdir» Qırım şivesinde yazılup bir tatar qızınıñ hal problemalarını tasvir idiyur. Eseriñ mevzuyı ğayet güzel ve zengindir. Lisan, uslüp ve qafiyece olan nuqsanlarıle beraber Hasan efendi Çergeyefi bu eserile tebrik ideriz. İşitdigimize köre, Çergeyef efendiniñ «Eşit, mezar ne söyleyur» nam şiir dahi yaqında neşir olunacaqdır. Hasan efendi bu şiirinden sebep vaqtıle bir qaç fitneciniñ donoslarına binaen tevqif idilüp hapshanede yatmış edi. Hasan efendi Çergeyef Aqmescit darulmualiminni ikmal eden, tatarı pek seven Qırım zadekânlarından bir efendidir. Muharebe-yi iptidasında silâh altına alınaraq harbiye mektebini bitirmiş ve harp hatında kösterdigi yararlıqlarından dolayı poruçik rutbesini qazanmış. Çergeyef efendi hazırda Aqmescitte bulunıyur. Harp hatındaki Müsüman Askerleri Komitesi faidesine olaraq bu künlerde kendi eserlerinden birini mevqi-temaşaya qoyacağı eşitildi» / Taqdir. İlân // Millet. – 1917. – İyül 23. – *T.K.*

bar. Zaten *«Sevliyer»* sözüni Habibullah Odabaşnıñ 1919 senesi arap hurufatlı «Millet» gazetasında basqan «Dereköy» ertegesinde rastketiremiz. *«Sevlemek»* sözüniñ qıpçaq ağız çeşitine ait olğanını P. Falev ve B. Ercilasunnıñ çalışmalarından da ögrenmek mümkün. Amma Hasan Çergeyevniñ yazğan poemanıñ mündericesini oqurken, bu yerde Qırımnıñ hem çöl, hem yalı boyu şiveleriniñ sintezini, yani biribiriyle yoğurlaşıp bir canlı tilni meydanğa ketirgenini bu qısqa manzum satırlarından köremiz:

«Diñle oğlum, sevleyum ben,
Sen terünçik toqtap dur:
Millete fayda itmeyeni
Aracı onı toqmaqdur;

Dünya bağlı ahirete,
Cahil olsa bir adam
Ölgende de çeker ceza
Eksilmez başı belâdan;

Birlik olmay gitseñiz şay,
İşiñiz ğayet çoq fena.
Ne dünyade, ne ahrette
Bulunmaz derde hiç deva!..» [9, s. 10].

Anca edebiyat ve sanat erbabı H. Çergeyev (1879–1946) Qırımnıñ Or bölgesiniñ Açikeç köyünde doğup tahsilini mahalliy mektepte ve soñra Aqmescitteki hocalar lisesinde devam eterken Büyük-Yanköy, Alma-Tarhan, Saraylı-Kiyat degen yerli köylerinde bayağı vaqıt hocalıq yapıp kele eken. Yani Türkiyede hiç yaşamağan, oqumağan, İstanbul soqaqlarını dolaşıp yürmegen Çergeyevniñ metinlerindeki mahalliy til koloriti Gasprinskiyniñ «Terciman» gazetasında türk-müsülman dünyası içün keşf etken demokratik tiliniñ misali olaraq saymaq mümkün. 1909 senesi matbaa yüzünden 500 adet olaraq çıqqan kitapçesi tabiy ki, Qırım oqumışlarına bağışlanğandır [17]. Çalışmamızda esas yerini alğan tezisniñ doğrulığını Qırımda ilmiy bediy eserlerile belli O. Aqçoqraqlınıñ icadında da bulabilemiz. Edipniñ ömrüni temelinden ögrengen prof. İ. Kerimovın qayd etekenine köre, müellifniñ bediy metinlerde *«sunmaq», «savğa»* sözlerini de rastketirmemiz mümkün. Bularğa türk, özbek sözleri aytmaq doğru kele amma, her birisinde qırımtatar tarihiy alâmetlerni de tapmaq mümkün. Misal olaraq, Qırım hanlığı devrinden qalğan resmiy mektüplerden, yarlıqlardan «savğa» sözüniñ bugün özbeklerde qullanğan sade «bağşış» degil, «harbiy ğanimet» manasında qullanğanını añlaymız

[4; 18]. Nihayet, XX asırnıñ başında Qırımda hocalıq faaliyetinen belli olğan Ümer-Samih Arbatlı ve onuñ 1914 senesi çıqqan *«Çocuqlarğa arqadaş»* dersligini alayıq. Bu yerde, maarif, edebiyat erbabı mahalliy mekteplerni İstanbul derslikleriniñ yerine qırımtatarca kitaplarınen teminlep, talebelerine ana tiline sevgi aşlamaq niyetiniñ peşine tüşe [20]. Böyleliknen, Ümer-Samih öz qıraet kitabında öz yazğan sade, ince fikirli bediy parçalarnen beraber türk yazıcılarnıñ şiirlerini qırımtatarcağa uyğunlaştırıp genç oquyıcısına nümayış ete. Bulardan T. Fikretniñ «Ağustos böcegi ile qarınca»; M. Yurdaqulnıñ «Küneş doğarken», «Demirciniñ ögüti» ve ilh. serlevhalarnı rastlaymız [5, ss. 19, 20–21, 60–61, 62, 79–81, 86–87]. İşte Mehmet Eminniñ «Örs başında» («Demirciniñ ögüti») manzumeniñ original ve qırımtatarca örneklerine müracaat eteyik.

Türkiye türkçesi varyantı:

« – Kalk gidelim!..
– Hayır oğlum, şimdi benim iş vaktim
Bak, ben daha ocaktaki demirleri dövmedim.
Mavimtırak alev saçan ocağımın önünde
Şu ak, kızıl demirleri dövmek gerek bugün de.

Yalan değil, bu dünyada cennet gibi yerler var.
Ancak ekmek kazananlar, bundan bir zevk duyarlar.
Yoksullara bir cehennem gibi gelir her bucak.
Onun için benden sana öğüt olsun çalışmak...»

Qırımtatarca varyantı:

«– Qalq gidelim!..
– Hayır oğlum, şimdi benim iş vaqtım
Baq, ben daha ocaqtaki demirleri dövmedim.
Mavımtıraq alev saçan ocağımın ögünde,
Şu aq, qızıl demirleri dövmek kerek bugün de.

Yalan degil, bu dünyada cennet kibi yerler var.
Lâkin ötmek qazananlar, bundan bir tat duyarlar.
Yoqsuzlara bir cehennem kibi kelir her bucaq.
Onuñ içün benden saña öğüt olsun çalışmaq...» [29, s. 80–81].

Til, usul, şekil sadeliginen köy avam halqına öz eserlerini sevdirgen Mehmet Emin Yurdaqul tabiy ki, Ümer-Samihniñ icadiy meyillerine uyğun kele. Sade, qısqa, añlayışlı manzum ve nesir eserlerinden tertip olunğan *«Çocuqlara arqadaş»* kitabı Qırımda ğayet popular olğanını müellifiniñ özü yazğan memuarlarında böyle añlatıla:

«1905 senesine qadar Qırımda ana tilinde oqup-yazğanlarnıñ sayısı her halda pek az edi. İptidaiy tahsil de til ihtiyacını temin etecek bir halda degil edi. Medreselerde ana tili hiç de oqutılmay edi. Ana tiliniñ milliy bir varlıq olğanını taqdir etken bile pek az edi. «Çocuqlara arqadaş» namı altında tertip ve eki qısım olaraq neşir etken qıraat kitabımdan usula kelgen aks seda müsbet oldu. Eki kere bastırdım. Bütün Qırım mekteplerinde İstanbul qıraat kitapları yerine bular oqutılmaqta edi, ister-istemez şairlikni elge aldıq. Zornen olsa da, bir qaç manzume yazaraq, kitaplarnıñ o yerine, bu yerine qoştıq...».

İlk baqıştan yuqarıda eki manzum parçasınıñ biribirine eş kelgeni kibi körünse, ara-sıra hususiy qırımtatar terminleri de közümizge çarpa: *ögünde (önünde), lâkin (ancak), ötmek (ekmek), tat (zevk), yoqsuz (yoksul)*. Bu yerde daha qoşmaq kerek ki, qırımtatar tili esas üç şivesinden şekillenip biribirini tamamlağan pek büyük irmaqqa beñzer. Esası − Ortayolaq şivesi eki taraftan kelgen Qırım çöl (qıpçaq tilleri pıtağı) ve yalıboyu (oğuz tilleri pıtağı) halq şivelerini kendine tartıp bir üniversal qırımtatar tilini meydanğa ketirir. Bunuñ ile beraber sovyet akademigi, türkşınas Ervand Sevortyan meraqlı bir haber bere. O, türkiy tillerniñ evrim hususiyetlerini inceleyerek, qırımtatar tiliniñ grammatik qurulışı qıpçak, luğat terkibi ise çoğu oğuz tipine uyğun kelgenini bahs eter [32]. Bu fenomenini yuqarıda adları keçken qırımtatar ediplerиniñ yazğan arap hurufatlı eserlerinde de rastketirebilemiz. Söz kelimi, maqaleniñ başında qayd etkenimiz kibi, çoqsu hallarda til − halqnıñ milliy tamırlarnı, öz toprağına sahipligini isbatlamaqnen beraber milletniñ milliy kimligini saqlağan bir ceryanıdır. Misal olaraq, ateşin türkçü C. Kermençikliniñ icadına qaytıp, eserlerinde Qırım maişetile yaqından tanış olamız. Cahillik yüzünden üfürükçilerniñ eline tüşüp qurban olunğan masum qırımtatar qadın-qızlarına hitaben «buğavlar», «kapik», «quda», «qudalıq», «baqtacı», «çırna», «qırna», «büklesin», «yaman yel», «yürek sıqleti» ve ilh. kibi hususiy terminlerni qullanır. İşte bularnıñ cümlelerde nasıl ifade olunğanını da köz eyleyik:

«Seniñ havasız, küneşsiz dört divar arasında her şeye hasret, dünyaya hasret, yarığa hasret, çiçekler kibi soldığıñ, qafesteki bülbüller kibi öldügiñ, ömür boyu çekişe-çekişe öldügiñ yetişir! Başıñ ağırsa − «qırna», beliñ ağırsa − «çırma», közüñ, tişiñ ağırsa − «nezle», diye cahil üfürikçilere qurban olduğıñ yetişir! Qarnıñ ağırsa − «büklesin», suvuqlansañ − «yaman yel», mideñ bozulsa − «yürek sıqleti» daha bir şey bulamazlarsa, çarpınmış, − diye cincilere, baqtacılara qurban olduğıñ, taşlardan, topraqlardan yardım isteye-isteye öldügiñ yetişir!..» [21]. Bütün bular havama, mutaasipli köy halqınıñ mantıqqa uymağan ve insan sağlığına zarar ketirgen davranışları kibi körüne. Amma bazı simptomlarnıñ

(belirtilerniñ) açıqlanmasını bugünki tıbbiyette bile bulabilemiz. Misal olaraq, Kermençikliniñ *«Bu da bir nev «insaf»* maqalesinde rastladığımız «irradiatsiya» (*irradiare*) olayıdır. Yani mide hastalığı sayesinde yürek sahasında peydalanğan sahte bir köküs ağırlığı, sıqıntısıdır.

Til vastasıle milliy mentalitetini aydınlatqan atasözler, deyimler, alğışlamalar ile lânetlemeler de sayılabilir. Bular halqnıñ eñ qadimiy añane ırmaqlarından çıqqan ve genetik şifresini taşığan bir temeldir. Bunuñ açıq misali Kermençikliniñ *«Vatan hainlerine qarğışlarım!»* manzumesidir:

«Lânet size ey, zeherli yılanlar, / Yüregiñizi bilesün çayanlar. / Tamırıñıza kükürt soyu yürüsün / Ağızıñızdan taşsun qara qanlar; / Yer yüzünden silsün sizi tufanlar, / Közüñizi tutsun temiz vicdanlar. / Bilmem, daha ne istersiz milletten / Yetişmedimi virdigi qurbanlar; / Yetişir bu milletiñ sayesinde / Taqındığıñız çeşit-çeşit unvanlar. / Defol gidiñ bu milletin başından, / Yeriñiz olsun qaranlıq zindanlar; / Nedir bu zavallı milletiñ suçü? / Size yetişmezmi belleysiz küçü? / Tutsa eger yaqañızdan, bir yere, / Qıyamete qadar kelmez eki ücü» [26].

Eser başından soñuna qadar quru qırımtatar qarğışlardan ibaret olğanını köstermek niyetile şiir satırlarını mahsus bir sırağa tizdik. Bu yerde müellif sade halq tilinen vatan hainlerine hitaben, bularnıñ millet işlerine yaqınlaşmamasını israr ete. Ve kontrolsiz coşqunlıq sayesinde samimiy nefretni saqlamay. Ki Qırımtatar Qurultayına demokratik seçimleri arfesinde Merkeziy Müsülman İcraat Komitetini yıqmaq, Qırım müftisi Nöman Çelebicihannıñ avtoritetini eksiltmek maqsadınen yapılğan suiqastlar halq sabırınıñ soñ noqtası oldu. Kermençikli büyük darğınlıq durumda bulunırken düşmanğa mahsus ayırğan sözlerni çoq saylamadan halq ağzında asırlarca şekillengen hazır semantik konstruktsiyalarını qullana. Yani til ve kültür ile arasındaki münasebetlerinden bahs etersek, isterseñ yazılı, isterseñ sözlü metin tili bu halqnıñ bütün evrim tarihini, hadiselerini közden keçirip qayd etken canlı bir şaattır. Velhasıl, çalışmamızda bediy metinniñ milliyligini açıqlamaq içün teklif ettigimiz usullar yalñız adı keçken yazıcılarnıñ degil, dünyace meşhur qırımtatar romancısı Cengiz Dağcınıñ eserleri üzerinde qullanılmaq mümkün. Bütün ömür Londrada yaşap ve soñ nefesine qadar romanlarda qırımtatar halqınıñ trajesini «türkçe» añlatqan edipniñ elyazmaları bu yolda cevaplar verebileceginden şüphemiz yoq.

MENBAALAR

1. *Ahmet B.* Ercilasun. Başlangıcından Yirminci Yüzyıla. Türk Dili Tarihi. Ankara, 2004. 476 s.

2. *Ali Şamil.* Qırım sevgisi: Qırımtatar halqınıñ belli erbapları haqqında. Simferopol, QCİ «Qırımdevoquvpedneşir» neşriyatı, 2012. 200 s.

3. *Altañlı A.* Şamil Tohtarğazı ve Çergeyev. Bolşevik yolu, 1925, № 4, s. 29–31.

4. *Aqçoqraqlı O.* Qırım türk-tatar edebiyatınıñ qısqaca tarihçesi. Millet, 1920, № 6 (57, Yanv. 13; № 7 (58), Yanv. 15; № 9 (60), Yanv. 20; № 10 (61), Yanv. 23; № 12 (63), Yanv. 27; № 13 (64), Yanv. 29; № 14 (65), Fevr. 1.

5. *Arbatlı Ü.* Çocuqlara arqadaş. Qıraet. Birinci kitap. Petrograd, M.A. Maqsudov matbaahanesi, 1914. 87 s.

6. *Ayvazov H.* Bizde edebiy ve ilmiy dil lâzimmi, degilmi? Yeñi dünya, 1926, № 183 (1059), Avg. 12; № 185 (1061), Avg. 14.

7. *Ayvazov H.* Edebiy, ilmiy tile doğru! Yeñi dünya, 1927, May. 29.

8. Aziz şehitimiz Hamdi Giraybaynıñ «Qırım tarihi» dissertatsiyasınıñ ilâvesi: Qırım edebiyatına bir baqış. Yıldız, 1995, № 3, s. 18–20.

9. *Belgisiz*. Eşid, mevda ne sevleyür! Manzume. Canköy, tipografiya M.İ. Abkina, 1909. 12 s.

10. *Boyaciyev T.* İnqilâp devrinde qırımtatar yaşlığı: qırımtatar yaşları arasında burjua milletçiligi ceryanı ve kommunist hareketi tarihiinden qısqa bir oçerk. Aqmescit, Qırım devlet neşriyatı, 1930. 108 s.

11. Cafer efendi Seydahmetin siyasiy nutqu. Millet, 1918, № 24, May. 19; № 26, May. 21.

12. *Çatırtavlı.* Bütün yazıcılarımızğa: qaysı til? Millet, 1918, Avg. 23, 25.

13. *Çatırtavlı.* Mevlüt bayramı. Kiçkene ertege. Millet, 1918, № 177, Dek. 19.

14. *Çobanzade B.* Bir saray quracaqman. Şiirler. Simferopol, Sonat, 2001. 192 s.

15. *Çobanzade B.* Kırımtatar edebiyatında Kurultaycılık ve milletçilik. Bakı, Azerbaycan İlmi tedkik institutu neşriyatı, 1929. 38 s.

16. *Kerimov İ.* «Eşit, mevta ne söyleyur!» (A. Çergeyevniñ poemasına dair bazı qaydlar). Yıldız, 1996, № 6, S. 158–167.

17. *Kerimov İ.* Hasan Çergeyev (1879−1946): hayatı ve faaliyeti ile bağlı eski ve yañı malümatlar. Elektronik ceryanı: http://ilmiyqirim.blogspot.ru /2012/09/asa-n-cergeyev-1879-1946-ayat-ve.html

18. *Kerimov İ.* Türkiye Türkçesi mi, Kırım Türkçesi mi. Elektronik ceryanı: http://www.dailymotion.com/video/x1yahj2_5-dakika-turkiye-turkcesi-mi-kirim-turkcesi-mi_creation#user_widget

19. *Kerimov İ.* Medeniy esnas (1920−1938). Aqmescit, Tavriya, 1997. 496 s.

20. *Kerimov İ.* Ümer Sami Arbatlı (1881–1951): Qısqa tercime-i-halı. Elektronik ceryanı: http://ilmiyqirim.blogspot.ru/2013/12/umer-sami-arbatl-1881-1951-qsqa-tercime.html

21. *Kermençikli C.* Bu da bir nev «insaf». Millet, 1917, № 18, İyül 21.

22. *Kermençikli C.* Ma-bih-il-iftiharım. − Qırımlıqtır menim ğururım. Hazırlağan T. Kerim. Aqmescit, Qrımdevoquvpedneşir, 2005. 135 s.

23. *Kermençikli C.* Soñ söz. Şiir. Millet, 1918, İyül 31.

24. *Kermençikli C.* Soñ sözüm. Şiir. Qırım mecmuası, 1918, № 6.

25. *Kermençikli C.* Tatarım! Şiir. Millet, 1918, Okt. 16.

26. *Kermençikli C.* Vatan hainlerine qarğışlarım. Şiir. Millet, 1917, Sent. 28.

27. *Kirimov T.* Cemil Kermençikliniñ bediy mirası: XX asırnıñ ilk çerigi. Aqmescit, Ocaq, 2007. 164 s.

28. *Qırımlı*. Ben bir türkim. Şiir. Millet, 1918, Avg. 19.

29. *Mehmet Emin.* Demirciniñ ögüti. Şiir. Arbatlı Ü. Çocuqlara arqadaş. Qıraet. Birinci kitap. Petrograd, M.A. Maqsudov matbaahanesi, 1914. 87 s.

30. Millet cevherleri: N. Çelebicihan, C. Seydahmet, H. Ayvazov, H. Odabaş, O. Murasov, C. Kermençikli, A. Qadrizade: 1917−1920 ss. «Millet» gazetasında basılğan edebiy-publitsistik eserler. Hazırlağan T. Kerim. Simferopol, QCİ «Qırımdevoquvpedneşir» neşriyatı», 2012. 716 s.

31. *Muradasilov A.* Asan Çergeyevniñ «Eşit mevta ne sevleyur» poemasınıñ tolu metni. Yañı dünya, 2009, no. 51−52, Dek. 30.

32. Obsheye yazykoznaniye. Formy sushestvovaniya, funktsii, istoriya yazyka. Redaktor B. Serebrennikov. Moscow, Nauka Publ., 1970. 597 s.

33. *Osman Kemal Hatif*. Gökbayrak altında milli faaliyet (1917 Kırım Tatar milli istiklâl hareketiniñ hikâyesi). Yeniden yayına hazırlayan H. Kırımlı. Ankara, Şafak Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti, 1998. 128 s.

34. Poslovitsi, pogovorki i primety krymskih tatar, sobrannyh Bodaninskim, Martino i Murasovym. Redaktor A. Samoyloviç, P. Falev. *İTUAK*, 1915, no. 52, s. 1−68.

35. Revizionnaya komissiya predlagayet pereimenovat krymskih tatar v krymtsev. Elektronik ceryanı: http://qha.com.ua/ru/politika/revizionnaya-komissiya-predlagaet-pereimenovat-krimskih-tatar-v-krimtsev/134567/

36. *Samoyloviç A*. İzbranniye trudy o Kryme. Simferopol, Dolya, 2000. 296 s.

37. *Selim Rapoport*. İstoriya krymskoy ASSR. Elektronik ceryanı: http://www.avdet.org/node/9331

38. *Seyidcelil Şemyi*. Tilimiz. Millet, 1918, no. 84, Avg. 6.

39. *Şamil Şevket*. Tatar dili ve edebiyatı. Millet, 1918, Avg. 15.

40. *Şeyhzade N*. Tilimiz ve edebiyatımız haqqında bazı qaydlar. Azat Qırım, 1943, Mart 30.

41. *Velicanov M.* Yañı imlâmız hususında. Azat Qırım, 1942, no. 65, Sent. 4.

42. *Yurdakul M*. Cenge giderken. Şiir. Elektronik ceryanı: http://www.fanat.az/modules.php.name=biyografi

43. Zavershilas' 2-ya sessiya Kurultaya krymskotatarskogo naroda. Elektronik ceryanı: http://qha.com.ua/zavershilas-2ya-sessiya-kurultaya...

Müellif haqqında malümat: Tair Nuridinoğlu Kirim – filologiya ilimleri namzeti, doçent, Qırım mühendislik ve pedagoji üniversiteti, Qırımtatar tili, edebiyatı, medeniyeti ve tarihi boyunca ilmiy-araştırma İnstitutınıñ hadimi (295015, Uçebnıy soqaq aralığı, 8, Simferopol, Qırım, Rusie Federatsiyasy); milletara@mail.ru

Язык произведений деятеля крымскотатарской литературы А.С. Айвазова и его современников

Таир Кирим
(Крымский инженерно-педагогический университет)

Аннотация. В статье рассматривается языковая и идеологическая специфика произведений крымскотатарских писателей периода этнокультурного возрождения в Крыму конца XIX и начала XX века. Посредством лингвокультуро-логического, сравнительно-исторического анализа литературно-художественных материалов выявляются черты национальности текстовой материи. Определяется семантическое ядро концептов «тюрк» и «татар» в сознании народа. Выдвигается тезис, свидетельствующий о том, что печатное слово классиков, таких как: Номан Челебиджихан, Джафер Сейдамет, Асан-Сабри Айвазов, Джемиль Керменчикли, Асан Чергеев, Абибулла Одабаш, Умер-Сами Арбатлы (сюда также можно отнести и выдающегося в тюркском мире писателя-романиста Дженгиза Дагджы) мало имеет общего с турецким языком. Это подтверждают и отдельные историографические источники довоенной периодической печати. В частности, первый редактор либеральной газеты «Миллет», где в большинстве своем публиковались вышеупомянутые личности, утверждает, что периодические издания Чатыртавлы, являются идеальным соответствием стандартам литературного языка крымских татар.

Ключевые слова: Крым, тюрки, национальный текст, сознание.

Сведения об авторе: Таир Нуридинович Киримов – кандидат филологических наук, доцент, сотрудник НИИ крымскотатарского языка, литературы, истории и культуры, Крымский инженерно-педагогический университет (295015, Учебный пер., 8, Симферополь, Крым, Российская Федерация); milletara@mail.ru

The language of works of the Crimean Tatar literature cultural figure A.S. Ayvazov and his contemporaries

Tair Kirim
(Crimean Engineering and Pedagogical University)

Abstract. The article deals with the linguistic and ideological specificity of the Crimean Tatar writers' works of ethno-cultural revival period in the Crimea in late XIX and early XX century. Through linguistic and cultural, comparative and historical analysis of the literary-artistic materials features of the nationality textual matter are identified. The semantic core of concepts «Turks» and «Tatars» in the minds of people is determined. The thesis, indicating that the printed word of the classics, such as Noman Chelebidzhikhan, Dzhafer Seydamet, Asan-

Sabri Ayvazov, Dzhemil Kermenchikli, Asan Chergeev, Abibulla Odabash, Umer-Sami Arbatly (an outstanding novelist in the Turkic world, Dzhengiz Dagdzhi, can also be added to the list) has little in common with the Turkish language, is proposed. This is confirmed by some historiographical sources of pre-war periodicals. In particular, the first editor of the liberal newspaper «Millet», where mostly the above mentioned persons were published, claims, that periodicals of Chatyrtavly correspond perfectly the standards of literary language of the Crimean Tatars.

Keywords: The Crimea, the Turks, national text, consciousness.

REFERENCES

1. Ahmet B. *Ercilasun. Başlangıcından Yirminci Yüzyıla. Türk Dili Tarihi* [From the Beginning till the Twentieth Century. The history of Turkish language]. Ankara, 2004. 476 p.

2. Ali Şamil. *Qırım sevgisi: Qırımtatar halqınıñ belli erbapları haqqında* [Love to Crimea: About famous people from among the Crimean Tatars] Simferopol, «Qırımdevoquvpedneşir» Publ., 2012. 200 p.

3. Altañlı A. Şamil Tohtarğazı ve Çergeyev [Altanli A. Shamil Toktargazi and Chergev]. *Bolşevik yolu* [The way of Bolsheviks], 1925, no. 4, pp. 29–31.

4. Aqçoqraqlı O. Qırım türk-tatar edebiyatınıñ qısqaca tarihçesi [A short history of the Crimea Tatar (Turk Tatar) literature]. *Millet* [Nation], 1920, no. 6 (57, Yanv. 13; no. 7 (58), Yanv. 15; no. 9 (60), Yanv. 20; no. 10 (61), Yanv. 23; no. 12 (63), Yanv. 27; no. 13 (64), Yanv. 29; no. 14 (65), Fevr. 1.

5. Arbatlı Ü. *Çocuqlara arqadaş. Qıraet. Birinci kitap* [A friend to children. For reading. The first book]. Petrograd, M.A. Maqsudov matbaahanesi, 1914. 87 p.

6. Ayvazov H. Bizde edebiy ve ilmiy dil lâzimmi, degilmi? [We need literary and scientific language, don't we?]. *Yeñi dünya* [The New World], 1926, no. 183 (1059), Avg. 12; no. 185 (1061), Avg. 14.

7. Ayvazov H. Edebiy, ilmiy tile doğru! [Towards the literary and scientific language!]. *Yeñi dünya* [The New World], 1927, May 29.

8. Aziz şehitimiz Hamdi Giraybaynıñ «Qırım tarihi» dissertatsiyasınıñ ilâvesi: Qırım edebiyatına bir baqış [Appendix from our dear saint Hamdi Geraybays' dissertation «History of the Crimea»: A glance at the Crimean Tatar literature]. *Yıldız* [Star], 1995, no. 3, pp. 18–20.

9. *Belgisiz. Eşid, mevda ne sevleyür! Manzume* [Listen to what the deceased say!]. Canköy, tipografiya M.İ. Abkina, 1909. 12 p.

10. Boyaciyev T. *İnqilâp devrinde qırımtatar yaşlığı: qırımtatar yaşları arasında burjua milletçiligi ceryanı ve kommunist hareketi tarihiinden qısqa bir oçerk* [Crimean Tatar youth during the revolution: a short essay about bourgeoisie nationalism among the Crimean Tatar youth and the communist actions]. Aqmescit, Qırım devlet neşriyatı [Simferopol, Crimean State publishing house], 1930. 108 p.

11. Cafer efendi Seydahmetin siyasiy nutqu [The political speech of Gafer Seydamet efendi]. *Millet* [Nation], 1918, no. 24, May. 19; no. 26, May. 21.

12. Çatırtavlı. Bütün yazıcılarımızğa: qaysı til? [To all our writers: what language?]. *Millet* [Nation], 1918, Avg. 23, 25.

13. Çatırtavlı. Mevlüt bayramı. Kiçkene ertege [The holiday of Mevlyut. Small piece of folklore]. *Millet* [Nation], 1918, no. 177, Dek. 19.

14. Çobanzade B. *Bir saray quracaqman. Şiirler* [Chobanzade.B. 'I'll build a palace. Poems]. Simferopol, Sonat, 2001. 192 p.

15. Çobanzade B. *Kırımtatar edebiyatında Kurultaycılık ve milletçilik* [Love to Nation and about Kurultay in the Crimean Tatar literature]. Baku, Azerbaycan, Institute of scientific research publishing house, 1929. 38 p.

16. Kerimov İ. «Eşit, mevta ne söyleyur!» (A. Çergeyevniñ poemasına dair bazı qaydlar) [Listen to what the deceased say]. *Yıldız* [Star], 1996, no. 6, pp. 158–167.

17. Kerimov İ. Hasan Çergeyev (1879−1946): hayatı ve faaliyeti ile bağlı eski ve yañı malümatlar [Kerimov I Old and new information about life and creative work of Hasan Chergeyev (1879–1946)]. Available at: http://ilmiyqirim.blogspot.ru /2012/09/asa-n-cergeyev-1879-1946-ayat-ve.html

18. Kerimov İ. Türkiye Türkçesi mi, Kırım Türkçesi mi [Is it Turk Turkish or the Crimean Turkish language]. Available at: http://www.dailymotion.com /video/x1yahj2_5-dakika-turkiye-turkcesi-mi-kirim-turkcesi-mi_creation#user_ widget

19. Kerimov İ. *Medeniy esnas (1920−1938)* [Cultural process. (1920–1938)]. Aqmescit, Tavriya, 1997. 496 p.

20. Kerimov İ. Ümer Sami Arbatlı (1881–1951): Qısqa tercime-i-halı [Short biography]. Available at: http://ilmiyqirim.blogspot.ru/2013/12/umer-sami-arbatl-1881-1951-qsqa-tercime.html

21. Kermençikli C. Bu da bir nev «insaf» [This is also some sort of «conscience»]. *Millet* [Nation], 1917, no. 18, İyül 21.

22. Kermençikli C. *Ma-bih-il-iftiharım. − Qırımlıqtır menim ğururım* [I'm proud of my being a Crimean (Tatar)]. Hazırlağan T. Kerim. Aqmescit, Qrımdevoquvpedneşir, 2005. 135 p.

23. Kermençikli C. Soñ söz. Şiir [The last word. A poem]. *Millet* [Nation], 1918, İyül 31.

24. Kermençikli C. Soñ sözüm. Şiir [My last word. Poem]. *Qırım mecmuası* [Crimean journal], 1918, no. 6.

25. Kermençikli C. Tatarım! Şiir [I am a Crimean Tatar! Poem]. *Millet* [Nation], 1918, Okt. 16.

26. Kermençikli C. Vatan hainlerine qarğışlarım. Şiir [Damnation to the traitors of the Motherland. Poem]. *Millet* [Nation], 1917, Sent. 28.

27. Kirimov T. *Cemil Kermençikliniñ bediy mirası: XX asırnıñ ilk çerigi* [Artistic heritage of Jemil Kermenchikli]. Aqmescit, Ocaq, 2007. 164 p.

28. Qırımlı. Ben bir türkim. Şiir [I'm one of the Turks]. *Millet* [Nation], 1918, Avg. 19.

29. Mehmet Emin. Demirciniñ ögüti. Şiir [Admonition of Demirgi]. *Arbatlı Ü. Çocuqlara arqadaş. Qıraet. Birinci kitap [*Arbatli U. A friend to children. A book for reading. First book]. Petrograd, M.A. Maqsudov matbaahanesi, 1914. 87 p.

30. *Millet cevherleri: N. Çelebicihan, C. Seydahmet, H. Ayvazov, H. Odabaş, O. Murasov, C. Kermençikli, A. Qadrizade: 1917−1920 ss. «Millet» gazetasında basılğan edebiy-publitsistik eserler* [Publicist works which were published in the newspaper « Nation»]. Hazırlağan T. Kerim. Simferopol, QCİ «Qırımdevoquvpedneşir» Publ., 2012. 716 p.

31. Muradasilov A. Asan Çergeyevniñ «Eşit mevta ne sevleyur» poemasınıñ tolu metni [Listen to what the deceased say]. *Yañı dünya* [The New World], 2009, no. 51−52, Dek. 30.

32. *Obsheye yazykoznaniye. Formy sushestvovaniya, funktsii, istoriya yazyka* [General linguistics. Forms of existence, functions and history of the language]. Moscow, Nauka Publ., 1970. 597 s.

33. Osman Kemal Hatif. *Gökbayrak altında milli faaliyet (1917 Kırım Tatar milli istiklâl hareketiniñ hikâyesi)*. Yeniden yayına hazırlayan H. Kırımlı. Ankara, Şafak Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti, 1998. 128 s.

34. *Poslovitsi, pogovorki i primety krymskih tatar, sobrannyh Bodaninskim, Martino i Murasovym* [The proverbs, sayings and tokens of the Crimean Tatar people]. Redaktor A. Samoyloviç, P. Falev. ITUAK, 1915, no. 52, s. 1−68.

35. Revizionnaya komissiya predlagayet pereimenovat krymskih tatar v krymtsev [Inspection Commission offers to rename the Crimean Tatars into Krimtsi (Crimeans)]. Available at: http://qha.com.ua/ru/politika/revizionnaya-komissiya-predlagaet-pereimenovat-krimskih-tatar-v-krimtsev/134567/

36. Samoyloviç A. *İzbranniye trudy o Kryme* [Selected works on Crimea]. Simferopol, Dolya, 2000. 296 p.

37. Selim Rapoport. İstoriya krymskoy ASSR [History of the Crimean ASSR]. Available at: http://www.avdet.org/node/9331

38. Seyidcelil Şemyi. Tilimiz [Our language]. *Millet* [Nation], 1918, no. 84, Avg. 6.

39. Şamil Şevket. Tatar dili ve edebiyatı [Tatar language and literature]. *Millet* [Nation], 1918, Avg. 15.

40. Şeyhzade N. Tilimiz ve edebiyatımız haqqında bazı qaydlar [Some notes of our language and literature]. *Azat Qırım* [Free Crimea], 1943, Mart 30.

41. Velicanov M. Yañı imlâmız hususında [About our new orthography]. *Azat Qırım* [Free Crimea], 1942, no. 65, Sent. 4.

42. Yurdakul M. Cenge giderken. Şiir [Going to the war]. Available at: http://www.fanat.az/modules.php.name=biyografi

43. Zavershilas' 2-ya sessiya Kurultaya krymskotatarskogo naroda [Completion of the second session of Kurultay of the Crimean Tatar people]. Available at: http://qha.com.ua/zavershilas-2ya-sessiya-kurultaya...

About the author: Tair Nuridinovich Kirimov – Cand. Sci. (Philology), Reader, research fellow of the Scientific Research Institute of the Crimean Tatar language, literature, history and culture, Crimean Engineering and Pedagogical University (295015, Uchebniy lane, 8, Simferopol, Crimea, Russian Federation); milletara@mail.ru